

PETER STEIN:

Äganderättens betydelse

En övertung offentlig sektor har lett till att ingreppen i enskildas tillvaro blivit allt fler och ofta sker på ett sätt som står i kontrast till fundamentala rättsprinciper. Frågan om individens rätt contra kollektivet ställs på sin spets.

Att få ett brett gehör för att majoritetsprincipen måste inskränkas är en av de viktigaste uppgifterna i äganderätsdebatten, skriver Peter Stein. Det gäller att stärka den enskildes frihet och privata sfär på bekostnad av det offentliga.

Ianslutning till debatterna om realränte- och pensionsskatter hamnade enskild äganderätt i fokus. Politiska diskussioner om den enskilda äganderättens ställning återkommer regelbundet. De blir ofta mycket intensiva och skapar politisk polarisering.

I omvärlden har äganderätsfrågor rönt stort intresse på senare tid, bl a tack vare forskningsarbeten som gjorts av ekonomer knutna till den sk äganderättskolan.

Ekonomerna Douglass North och Robert Paul Thomas har text i boken *The Rise of The Western World* (1973) kastat nytt ljus över västerlandets historia genom att hävda att det primärt inte var den industriella revolutionen på 1700-talet, som grundlade en varaktig ekonomisk tillväxt per capita. Den hade börjat hundra år tidigare i England och Nederländerna. I dessa länder hade ett system av enskilda äganderätter utvecklats. Därmed fick enskilda tillgodogöra sig vinster av lyckade ekonomiska satsningar och bära kostnader av felaktiga. Det blev ekonomiskt lönsamt att lansera nya handelsmetoder, utveckla nya jordbrukstekniker etc.

Om tekniskt kunnande skulle vara tillräckligt för ekonomisk utveckling varför ägde den inte rum tidigare i länder som vid samma tid var tekniskt mer avancerade, frågar författarna.

Nathan Rosenberg och Luther Earl Birdzell resonerar i liknande tongångar i boken *How The West Grew Rich* (1986). På 1000-talet hade Islam och Kina en högre civilisation än västvärlden. 600 år senare, alltså hundra år innan den första industriella revolutionen, var relationerna omvända.

Peter Stein är civilekonom.

De spårar detta till att det gradvis växte fram en ekonomiskt fri sektor, oberoende av tillväxthämmande religiösa och moraliska restriktioner. Marknadsprisbildning och anpassning till konsumentens behov blev viktigare än religiösa föreställningar om det rättvisa priset eller tankar om "socialt rättfärdig produktion".

Fri företagsamhet med fritt inträde på olika delmarknader satte befintliga företag under press att ständigt förbättra sig och gav nya möjligheter att komma in om de misslyckades. Marknadens duglighet

Den av Keynes inspirerade föreställningen om statsmaktens företrädare som upplysta despoter har frontalkrockat med den krassa verkligheten.

premierades på bekostnad av börd. Boken erbjuder på många sätt en fascinerande läsning. Inte minst gäller det beskrivningar av hur olika institutioner såsom handelsrätt, nya kreditformer, bankväsende med mera växte fram, inte som ett resultat av medveten planläggning från offentliga styresmän, utan som en spontan reaktion på marknadens behov att underlätta ekonomins funktionsduglighet.

Frontalkrock med verkligheten

Mer än forskningen har den ekonomisk-politiska utvecklingen ställt äganderätt i blickpunkten. Den sedan efterkrigstiden av den brittiske ekonomen Keynes inspirerade föreställningen om statsmaktens företrädare som upplysta despoter har frontalkrockat med den krassa verkligheten.

En övertung offentlig sektor gör att offentliga ingrepp i enskildas tillvaro blir fler och fler och ofta sker på ett sätt som står i kontrast till fundamentala rättsprinciper. Rättssäkerheten och den individuella friheten kränks. Den här utvecklingen bidrar till att ställa frågor om individens kontra kollektivets rätt på sin spets.

Och frågan om hur mycket statsmakten skall respektive inte skall gripa in i enskildas tillvaro eller hur mycket statsmakten faktiskt griper in beror i sista hand på hur äganderättsrelationerna är uppbyggda och vilken inställning medborgarna har. Det är vad äganderättsdebatten till syvende og sist gäller.

I praktiken finns bara två sätt att organisera komplexa ekonomier – via centralplanering eller marknadsekonomi. Och vilket ekonomiskt system ett land har blir avgörande för samhällsutvecklingen i stort.

Marknadsekonomi

Marknadsekonomi bygger på frivilliga avtal och enskild äganderätt. Varje individ bestämmer över sig själv och sina tillgångar och avgör med vem han vill eller inte vill ingå avtal, utan att behöva inhämta någon överhets godkännande. Frivillighet att ett avtal inte kommer till stånd om inte bägge parter har något att vinna på det. Det handlar inte om att någon vunnit på någon annans bekostnad. En restaurangägare kan inte tvinga gäster att äta hos honom. Han måste ha en tilltalande inredning, god mat, behandla sina gäster väl etc. Hans kunder avstår pengar till honom i utbyte mot de tjänster han erbjuder. Bägge parter blir nöjda. Enskild äganderätt betyder enskilt ansvarstagande.

Restaurangägaren påverkas personligen av hur väl han anpassar sig till marknadens krav. Han skördar frukterna av lyckade satsningar men bär kostnaderna av misslyckade. Konkurrensen sätter press på honom att anpassa sig till konsumenterna för att inte förlora sitt levebröd. På detta sätt samordnar marknader enskilda människors av varandra oberoende förhållanden till ett gott totalresultat.

Marknadsekonomin är i sin helhet oförutsägbar. Det är en kontinuerlig försöksprocess där enskilda så långt möjligt får ställa upp mål för sin egen verksamhet och planera den, men där ingen kan påtvinga hela samhällsutvecklingen sin uppfattning.

Planekonomi

Det omvända gäller i en planekonomi. Här ställer man upp planmål som ekonomin måste underkastas. En planekonomi kan inte tillåta fri företagsamhet. Det skulle kunna innebära att utvecklingen kom i konflikt med planmålen. Då fungerar systemet inte.

Nobelpristagarna F A Hayek och Kenneth J Arrow har visat att en central myndighet inte till fullo kan veta vad enskilda medborgare tycker och tänker eller rangordna deras skiftande uppfattningar på ett konsekvent sätt. Man tvingas prioritera. Den totala kontrollen medför i praktiken att en central myndighet utövar totalitär kontroll över hela samhället.

Hur går det med pressfrihet om en myndighet kontrollerar produktion och distribution av papper, tryckeriutrustning, export och import av dessa varor eller handel med främmande böcker, tidskrifter etc? Hur går det med den indi-

viduella friheten om en central myndighet bestämmer över valutahandeln och därmed också vem som skall beviljas in- respektive utresetillstånd? Hur går det med religionsfrihet om en myndighet bestämmer vem som skall få köpa eller hyra mark och dessutom reglerar vad den får användas till. Det är tänkbart att en central myndighet kan bestå av upplysta despoter som inte vill inskränka press- eller religionsfrihet. Men det är inte övertygande. Makt korrumpas och absolut makt korrumpas absolut. Centralplanerare tvingas alltid prioritera knappa resurser

Hur går det med pressfrihet om en myndighet kontrollerar produktion och distribution av papper, tryckeriutrustning etc?

användning och skulle kunna säga att "samhällets välfärdsmål" kräver att resurser "sätts in på nyttigare områden".

Det är inte irrelevant att jämföra marknadsekonomi med en planekonomi som har få seriösa försvarare i Sverige. Även om det är en stor skillnad på planhushållning och demokrati med allmän och lika rösträtt, hemliga val, fri opinionsbildning och blandekonomi så är problemen likartade trots att enskilda majoritetsbeslut, var för sig till skillnad från en generalplan för en planekonomi, inte berör hela samhällslivet.

Majoritetsbeslut

På de områden där majoritetsprincipen tillämpas påtvingas majoriteten övriga sin vilja. På en marknad kan olika lösningar existera sida vid sida. Det är inte frågan

om att man skall välja antingen Volvo eller Saab. Majoritetsbeslut innebär att alla skall underkastas en lösning. Om jag bor i en kommun och majoriteten röstar för att bygga en simhall och finansiera den med en kommunalskattehöjning, är jag tvingad att betala oavsett om jag tänker utnyttja simhallen eller inte. Genom skattehöjningen har rätten att förfoga över mina tillgångar inskränkts. Regler att enskilda inte får använda sin tomtmark på ett visst sätt inskränker, på gott och ont, deras förfoganderätt.

Makt korrumpierar och absolut makt korrumpierar absolut.

Så även om inte alla politiska diskussioner eller politiska beslut, stora som små, om ett eller annat offentligt ingrepp, analyseras i äganderättstermer, så påverkas äganderättsstrukturen och man kan föra debatten utifrån sådana utgångspunkter.

För att säkerställa ett fritt samhälle krävs gränser för hur långt majoriteten kan påtvinga minoriteter sin vilja. Staten är ett hot mot individuell frihet eftersom den bygger sin verksamhet på tvång. Utan rätten att använda tvång för att ta ut skatter eller se till att lagar och förordningar efterlevs är det inte troligt att staten skulle kunna åstadkomma särskilt mycket.

Men staten är också en nödvändig förutsättning för ett fritt samhälle. Med ett klassiskt liberalt synsätt är en stark statsmakt ett nödvändigt villkor för äganderätt och frihet när den utför sina beskyddarfunktioner såsom inre ordning, dvs rättsväsende, som skyddar äganderätt och ser till att individer inte brukar våld emot var-

andra eller beter sig ohederligt. Detsamma gäller när den sörjer för yttre ordning, dvs försvar. Exakt var gränsen skall gå i övrigt är inte en gång för alla givet.

Begränsning av majoritetsprincipen

Likhet inför lagen betyder att kollektiva beslut skall fattas demokratiskt. Däremot måste rätten att fatta kollektiva beslut begränsas. Det är inte att inskränka i demokratin. Den allmänna och lika rösträtten blir ograverad som princip. Det är en oförnuftig demokratisyn att påstå att majoritetsbeslut skall avgöra var folk skall bo och arbeta, hur kapital skall fördelas, vilka kulturaktiviteter som skall prioriteras etc.

Debatten om äganderätt och medborgarrätt har mycket handlat om majoritetsprincipens begränsningar. Att få ett brett gehör för att majoritetsprincipen måste inskränkas är en av de viktigaste uppgifterna i äganderättsdebatten. Man skall inte vänta sig annat än att det blir en intensiv och hätsk debatt, eftersom det i sista hand handlar om vilka ideologier och politiska förhållningssätt som åtnjuter störst legitimitet i befolkningens ögon. Det här är inte en renodlad partipolitisk fråga. Tanken att politiker skall bestämma över andra människor finns med större eller mindre intensitet företrädd i mer än ett politiskt läger.

Från liberala utgångspunkter gäller det att stärka den enskildes frihet och privata sfär på bekostnad av det offentliga oavsett vem som vid ett visst tillfälle har den politiska majoriteten.

Flertalet politiska debatter kan sålunda återföras till frågor om individens rättig-

heter kontra kollektivets, rättsstaten kontra maktstaten, huruvida samhället skall bygga på frivillighet eller tvång, om vi självständigt skall pröva oss fram till vad som på olika områden är ett gott samhälle eller ej, eller om det skall beslutas av någon överhet.

Ekonomisk demokrati och medbestämmande

Jag skall kort beröra två frågor som ofta återkommer i debatten. Den ena gäller ekonomisk demokrati och medbestämmande. Ett företag är en organisation framsprungen ur frivilliga avtal mellan olika intressenter. Tanken på ekonomisk demokrati innebär att allt fler ekonomiska beslut skall fattas med majoritetsprincipen som ledstjärna. Att ersätta marknadens frivillighet med majoritetsprincipens tvång är någonting som måste tillbakavisas. Däremot finns det ingenting som hindrar olika företagsformer såsom konsument- eller producentkooperativ, löntagarägda företag, experimenterande med olika medbestämmandeformer etc. Det är helt legitimt om det sker på frivillig grund. Däremot inte om samtliga påtvingas ett visst system.

Tanken att statsmakten skall gå in och åstadkomma en "rättvis fördelning" i någon mening har ett brett politiskt stöd i Sverige. Men vad som är rättvist respektive orättvist handlar om värderingar. Det finns ingen möjlighet för någon centralt placerad att veta samtligas uppfattningar. Filosofen Robert Nozick, har i boken *Anarki, Stat och Utopi* (Ratio) påpekat, att när man talar om fördelningsfrågor är det viktigt att inte bara fokusera på något "sluttillstånd" utan även tänka på hur för-

delningen uppkommit. Om den är ett resultat av frivilliga hederliga avtal är den då inte legitim? Med vilken rätt kan den ena eller den andra politiska inriktningen påtvinga övriga sin syn på socialpolitik, familjepolitik, skolpolitik, sjukvårdspolitik osv? Även ett liberalt samhälle kan tillhandahålla sina medborgare någon form av ekonomisk grundtrygghet, men det är väsensskilt från dagens välfärdsstat.

Äganderättsdiskussioner kommer nästan alltid in på grundlagsfrågor. Den nuvarande grundlagen ger ett bristfälligt skydd för enskild egendom. I förlängningen är en ny grundlag ett mål att arbeta på för att stärka äganderätten.

För att säkerställa ett fritt samhälle krävs gränser för hur långt majoriteten kan påtvinga minoriteter sin vilja.

Enskild äganderätt

De hittills förda resonemangen har förts utan att klart och tydligt påpeka varför enskild äganderätt mer principiellt är något att sträva efter. Ett argument som ofta förekommer är effektivitetsargumentet. Flertalet är överens om att en decentraliserad marknadsekonomi med äganderätt och ansvarstagande är mer effektiv när det gäller att åstadkomma ekonomiskt välstånd för breda folklager. Skälet till detta finns att spåra bl a i informationsproblemet. Kunskaper om vad konsumenter vill ha, vilka tekniker, distributionskanaler etc, som är mest effektiva eller vem som bäst kan tillgodose marknadens krav kan inte en central myndig-

het veta. Kunskapen finns utspridd bland medborgarna. Den är olikformat utspridd och mycket av den specifika kunskap som varje människa besitter är sådan att den inte centraliseras. Man får pröva sig fram. Resonemanget gäller inte bara produktion av "ekonomiska nyttigheter". Det finns ingen central instans som på förhand kan veta att Sven Delblanc har egenskaper som gör honom till en skicklig och

Rätten att fatta kollektiva beslut måste begränsas.

uppskattad författare. Det kan marknaden pröva sig fram till. Ett system som bygger på centralplanering går därför miste om mycket information. Det är ett viktigt argument.

Men det viktigaste är att enskild äganderätt är en nödvändig, om än inte alltid tillräcklig, förutsättning för individens frihet. Individuell frihet har ett egenvärde. Människor är inte medel som vissa får utnyttja hur som helst för specifika syften. Det ställer krav både på statsmaktens omfattning och utformning. Rättesnören bör vara en statsmakt styrd av fasta spelreg-

ler, och en maktutövning grundad på principer om likhet inför lagen.

Äganderätten har alltid varit central i frihetliga tänkares som John Locke, Adam Smith och F A Hayeks arbeten. Det säger sig självt att det är omöjligt att beskriva alla de skiftande argument som sökt legitimera enskild äganderätt. Man kan här bara skumma på ytan och konstatera att det är till ovan nämnda tänkare man får vända sig för att spåra det frihetliga arvet och hämta ammunition till en debatt som visserligen inte just nu dominerar nyhetsflödet, men som alltid finns och som kommit för att stanna. Den som vinner den debatten påverkar väsentligen framtidens samhälle.

Från socialistiskt håll sägs det ofta att bakom försvaret för äganderätt finns i grund och botten ett försvar för vissa privilegierade och "besuttna". Det är fel. Försvar för enskild äganderätt innebär ett försvar för en princip, nämligen tanken att människors mellanhavanden så långt möjligt skall regleras genom frivilliga avtal. Ett försvar för enskild äganderätt innebär att interventionismens enformighet tillbakavisas till förmån för frihetens tolerans och variansrikedom.